

Аналіз трансформаційних процесів у фінансовому забезпеченні НАН України

Досліджено трансформаційні процеси в фінансовому забезпеченні діяльності НАН України за роки незалежності (1991—2011 рр.) на основі аналізу фактичних обсягів її фінансування, а також реальних обсягів, які отримані шляхом урахування інфляційних процесів, що відбулися в Україні за ці роки, з використанням індексу споживчих цін та коефіцієнту знецінення грошей.

Після розвалу СРСР в 1991 р. суттєво змінилися економічні й політичні умови існування України. Порушення, перш за все, економічних зв'язків з колишніми республіками СРСР, зміна пріоритетів і акцентів як у внутрішній, так і зовнішній діяльності, перехід до ринкової економіки, лібералізація цін, зміна форм власності низки стратегічних підприємств — усе це супроводжувалось глибокою економічною кризою, спадом виробництва, гіперінфляцією, а також катастрофічним зниженням життєвого рівня населення держави. Розвиток зазначених негативних процесів вніс суттєві зміни й у діяльність установ НАН України. Скоротилися фундаментальні, прикладні й експериментальні дослідження з низки пріоритетних наукових напрямів, у яких наша Академія наук раніше була провідною. Відбулося значне погіршення матеріально-технічного забезпечення досліджень і можливості впровадження їх результатів. Різко скоротились як бюджетне фінансування, так і фінансові надходження за рахунок госпдоговорів з промисловими підприємствами. Цьому сприяло руйнування військово-промислового комплексу, до вирішення завдань якого раніше широко залучався потужний науковий потенціал НАН України. Крім того, серйозне

негативне значення, особливо на першому етапі розбудови держави, мало нерозуміння або недооцінка деякими державними діячами і службовцями значення та ролі науки у вирішенні завдань будівництва незалежної економічно розвинутої України, в реалізації інноваційного шляху структурної перебудови її економіки.

Вказані вище об'єктивні та суб'єктивні фактори спонукали розвиток в НАН України низки як позитивних, так і негативних трансформаційних процесів. Вони торкнулись перш за все фінансового, кадрового та матеріально-технічного забезпечення діяльності НАН України. Значні зміни відбулися в установах дослідно-виробничої бази у зв'язку з різким скороченням замовлень безпосередньо від академічних інститутів і виробничої сфери. Відбулися зміни й у напрямках фундаментальних та прикладних досліджень.

Аналізу трансформаційних процесів у науковій системі України присвячено низку наукових публікацій, стислий огляд багатьох з яких наведено в монографії В.І. Онопрієнка [1]. До цього переліку можна додати також публікації [2, 3, 4, 5, 6]. У більшості з указаних публікацій на основі аналізу статистичної інформації, анкетування вчених та інтерв'ювання керівників наукових підрозділів і деяких політиків вивча-

лися зміни низки параметрів наукової системи України. Було, зокрема, описано деякі трансформаційні процеси, що відбулися в НАН України в 90-е роки минулого та на початку нового століть. Проте ще немає цілісного комплексного дослідження трансформаційних процесів, що відбулися в НАН України за роки незалежності, яке б охоплювало основні показники наукового потенціалу Академії в їх взаємозв'язку та з урахуванням кризових явищ в економіці держави в умовах переформування форм власності і структурної перебудови економіки України шляхом її орієнтації на розвиток переважно сировинно-видобувних галузей промисловості, а також з урахуванням розвитку суттєвих інфляційних процесів на початку 90-х років минулого століття та посилення фінансової й економічної кризи в першому десятиріччі нового тисячоліття.

У даному повідомленні наведено результати вивчення трансформаційних процесів, що відбулися в одному з найважливіших показників наукового потенціалу НАН України — фінансовому забезпеченні її діяльності в роки незалежності України з урахуванням зазначених вище факторів.

У табл. 1 наведено фактичні обсяги фінансування НАН України за джерелами надходжень (загальний фонд держбюджету та спеціальний фонд) [7, 8], ВВП (валовий внутрішній продукт) України [9] і розрахунки авторів статті питомої ваги спецфонду в загальному обсязі фінансування НАН України та частки її фінансування у ВВП України за період 1990—2011 рр.

З аналізу таблиці видно, що в період 1990—1995 рр. фактичний обсяг фінансування (загальний фонд держбюджету + спеціальний фонд) НАН України щорічно зростав. Так, обсяг фінансування з держбюджету (загаль-

ний фонд держбюджету) в 1992 р. збільшився в 24,6 раза порівняно з 1991 р., у 1993 р. — в 16,8 раза порівняно з 1992 р., у 1994 р. — в 9,6 раза порівняно з 1993 р., а в 1995 р. — в 4,2 раза порівняно з попереднім роком. Таким чином, фінансування з держбюджету в 1995 р. зросло майже в 16,5 тис. разів порівняно з 1991 р. За той же проміжок часу надходження до спеціального фонду збільшилися лише в 6,2 тис. разів, тобто майже в 3 рази менше, ніж фінансування з держбюджету. З 1996 р. вищезазначена тенденція фінансування в основному зберігається; вона порушувалася в 1997, 1999 і 2009 рр., коли фінансування з держбюджету було зменшено відповідно на 8,4 млн грн, 12 млн грн. і 255 млн грн. Проте надходження до спецфонду весь час зростали, і тільки в 2009 р., як і у випадку фінансування з держбюджету, зменшилися на 52 млн грн, що можна пояснити розвитком світової фінансово-економічної кризи, що розпочалася в 2008 р.

У кризовий період на початку 90-х рр. минулого століття суттєво змінилося співвідношення між спеціальним фондом і загальним обсягом фінансування. Так, питома вага надходжень до спеціального фонду зменшилась з 55 % у 1990 р. до 17 % у 1996 р., тобто більш ніж у 3 рази. У подальші роки цей показник змінюється в межах від 17 % до 36 % і залишається в середньому на рівні 22 %. Звернемо увагу, що в 1990 р. надходження до спеціального фонду в 1,2 раза перевищували надходження з держбюджету, а в наступні роки, навпаки, фінансування з держбюджету істотно перевищують надходження до спеціального фонду. Це свідчить, з одного боку, про зусилля керівництва держави і Президії НАН України в ці тяжкі кризові часи якимось зберегти науковий потенціал країни, а з другого — про низький рівень наукоємності вироб-

ництва країни в умовах переформування форм власності і структурної перебудови економіки України шляхом її орієнтації на розвиток сировинно-видобувних галузей промисловості, що спричинило втрату установами НАН України значних обсягів замовлень і фінансування з боку промислового виробництва і воєнно-промислового комплексу України. Крім того, відбулося порушення економічних зв'язків між колишніми республіками СРСР, що також суттєво зменшило замовлення на наукову продукцію.

На рис. 1 показано динаміку частки фінансування НАН України у ВВП України. З рисунку випливає, що част-

ки загального обсягу фінансування та фінансування з держбюджету мають по три спільних мінімуми в 1993, 1995 та 1999 рр., що пов'язано з посиленням кризових явищ в Україні в 1993—1994 та 1998—1999 рр. Найменшого значення ці показники мали в 1999 р.—відповідно 0,12 та 0,093 відсотка, що майже в 2,7 та 1,6 раза менше відповідних показників 1990 р. Однак у 1992 р. частка фінансування з держбюджету має стрибок порівняно з попередніми роками (вона зросла в 1,4 раза порівняно з 1990 р. і в 1,67 раза порівняно з 1991 р.), оскільки бюджетне фінансування НАН України в цей період зросло майже в 43

Таблиця 1

Фактичний обсяг фінансування НАН України в 1990—2011 рр.

Роки	Загальний обсяг фінансування			Питома вага спец-фонду	ВВП України	Доля фінансування в ВВП		
	Усього	Загальний фонд	Спеціальний фонд			Усього	Загальний фонд	Спеціальний фонд
	млн крб.	млн крб.	млн крб.			%	млрд крб.	%
1990	538,1	243,1	295,0	55	167	0,322	0,146	0,177
1991	758,6	422,8	335,8	44	299	0,254	0,141	0,112
1992	12683,0	10397,0	2286,0	18	5033	0,252	0,207	0,045
1993	222706,2	174409,6	48296,6	22	148273	0,150	0,118	0,033
1994	2033663,4	1667675,7	365987,7	18	1203769	0,169	0,139	0,030
1995	9030078,9	6954671,1	2075408,0	23	5451642	0,166	0,128	0,038
	млн грн.	млн грн.	млн грн.	%	млн грн.	%	%	%
1996	165,4	137,5	27,9	17	81519	0,203	0,169	0,034
1997	157,0	127,6	29,4	19	93365	0,168	0,137	0,031
1998	168,4	137,8	30,6	18	102593	0,164	0,134	0,030
1999	156,4	121,3	35,1	22	130442	0,120	0,093	0,027
2000	274,9	175,7	99,2	36	170070	0,162	0,103	0,058
2001	365,2	250,4	114,8	31	204190	0,179	0,123	0,056
2002	415,0	298,0	117,1	28	225810	0,184	0,132	0,052
2003	530,3	399,8	130,5	25	267344	0,198	0,150	0,049
2004	935,1	692,3	242,8	26	345113	0,271	0,201	0,070
2005	1241,1	963,4	277,7	22	441452	0,281	0,218	0,063
2006	1519,3	1196,8	322,5	21	544153	0,279	0,220	0,059
2007	1917,8	1545,1	372,7	19	720731	0,266	0,214	0,052
2008	2509,9	2038,9	471,0	19	948056	0,265	0,215	0,050
2009	2254,9	1835,4	419,0	19	913345	0,247	0,201	0,046
2010	2523,7	2095,2	428,6	17	1082569	0,233	0,194	0,040
2011	2805,80	2180,93	624,87	22	1316600	0,213	0,166	0,047

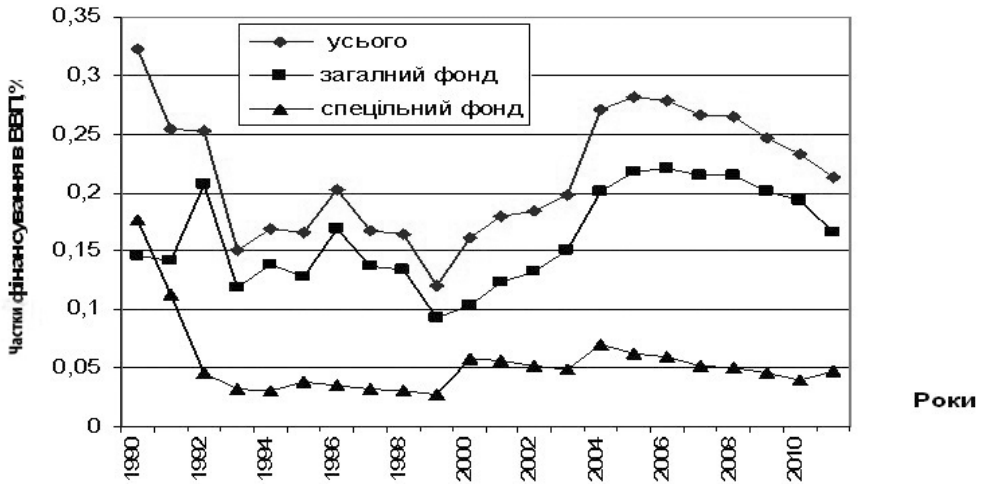

Рис. 1. Динаміка частки фінансування НАН України в ВВП України

рази. Але в наступному році цей показник різко зменшився.

Частка спецфонду у ВВП України має два мінімуми в 1994 та 1999 рр., а найменшого значення 0,027 % досягла, як і фінансування з держбюджету, також у 1999 р. — у 6,5 раза менше відповідного значення 1990 р.

Частки загального обсягу фінансування, фінансування з держбюджету та спецфонду в період після 1991 р. набувають максимальних значень відповідно в 2005, 2006 та 2004 рр. і дорівнюють відповідно 0,28 %, 0,22 % та 0,07 %. Потім ці показники поступово зменшуються. Останнє свідчить про вплив світової фінансово-економічної кризи, яка розпочалася в 2008 р. Зазначимо, що частки загального обсягу фінансування і спецфонду набули найбільшого значення в 1990 р. і дорівнювали відповідно 0,322 і 0,177 відсотка.

Зауважимо, що проведений вище аналіз фактичних обсягів фінансування НАН України не відображає в повній мірі реальний стан з фінансовим забезпеченням її діяльності, бо не вра-

ховує інфляційних процесів, що активно відбувалися в кризові періоди незалежності країни, особливо на початку 90-х рр. минулого століття. Тому в подальшому дослідженні слід врахувати цей важливий фактор.

Відомо [10], що інфляція — це зростання загального рівня цін на товари і послуги або знецінення грошей (зниження вартості грошей або зниження їхньої купівельної спроможності). Вона вимірюється, як правило, індексом цін, який розраховується для поточного періоду стосовно базового періоду. Розрізняють декілька видів індексів цін: індекс споживчих цін (ІСЦ), дефлятор ВВП, індекс цін виробників (ІЦВ) та ін. Як правило, для визначення загального рівня цін і темпу інфляції, а також вартості грошей використовують ІСЦ або дефлятор ВВП. ІСЦ відображає зміну вартості фіксованого споживчого набору товарів і послуг (біля 300 одиниць) у поточному періоді відносно попереднього. Дефлятор ВВП є аналогом ІСЦ і показує зміну рівня цін усіх

товарів та послуг, що входять до складу ВВП країни. За його допомогою здійснюється переведення економічних показників, розрахованих у поточних цінах, у ціни базового періоду. Зауважимо, що ці два індекси дають різну характеристику зміни рівня цін. ІСЦ завищує величину загального рівня цін і рівень інфляції при рості цін, а дефлятор ВВП — занижує ці показники. Однак при зниженні цін ІСЦ занижує інфляцію, а дефлятор ВВП завищує її. Між ними існує три суттєві відмінності: 1) дефлятор ВВП відображає зміну цін на всі вироблені товари та надані послуги, а індекс споживчих цін — тільки на ті товари і послуги, які входять до складу споживчого кошику; 2) дефлятор ВВП не відображає зміну цін на імпортні товари, оскільки імпорт не входить до складу ВВП. Але він входить до споживчого кошику, тому в індексі споживчих цін знаходить відображення зміна цін і на імпортні товари; 3) дефлятор ВВП є поточно зваженим (з об'ємами поточного року), а індекс споживчих цін є базисно зваженим (з об'ємами базисного року) [11].

У роботі [2] представлено аналіз динаміки фінансування науково-технічної діяльності в Україні за роки незалежності (1991 — 2007 рр.) в аспекті основних джерел фінансового забезпечення, яке приведено до цін базового 1995 р., та виконавців. Викладено авторський підхід до оцінювання ролі держави та інших економічних суб'єктів, який адаптує вимоги міжнародних облікових стандартів до реалій вітчизняної економіки.

Враховуючи ту обставину, що за роки незалежності України, особливо на її початку, вкрай обмежені обсяги фінансування НАН України витрачались фактично лише по двом головним статтям (фонд заробітної плати з нарахуван-

нями та оплата комунальних послуг), доцільно, на наш погляд, для оцінки реального стану фінансового забезпечення діяльності НАН України враховувати інфляційні процеси через індекс споживчих цін. Крім того, цей індекс має перевагу відносно дефлятора ВВП, оскільки в ньому відображається зміна цін на імпортні товари, що особливо важливо для НАН України, бо при організації наукових досліджень академічним установам необхідно закуповувати імпортне наукове обладнання, прилади й комплектуючі до них тощо.

Враховуючи вищезгадане, розглянемо можливу методику використання ІСЦ для визначення реального фінансування НАН України за роки незалежності.

Якщо позначити ІСЦ поточного (1990+n) року через γ_n % відносно попереднього (1990 + n — 1) року, а вартість одиниці умовного товару в ці роки відповідно через α_n та α_{n-1} , то згідно визначення індексу інфляції маємо:

$$\alpha_n = \alpha_{n-1} \times \gamma_n / 100 \quad (n = 1, 2, \dots, r). \quad (1)$$

Нехай у базовому році (у нашому випадку це 1990 р.) маємо загальну суму грошей N. Тоді з урахуванням (1) у попередньому й поточному роках на цю суму грошей можна купити відповідно $\beta_{n-1} = N / \alpha_{n-1}$ та $\beta_n = N / \alpha_n = N \times 100 / \alpha_{n-1} \gamma_n$ одиниць умовного товару. Відношення β_n / β_{n-1} показує, у скільки разів більше (менше) купимо умовного товару в поточному році, ніж у попередньому. Враховуючи вирази для β_n та β_{n-1} , маємо:

$$\beta_n / \beta_{n-1} = 100 \times N \times \alpha_{n-1} / \alpha_{n-1} \times N \times \gamma_n = 100 / \gamma_n. \quad (2)$$

Якщо $\gamma_n > 100$, то в поточному році купимо одиниць товару в $\gamma_n / 100$ разів менше, ніж у попередньому, тобто гроші знецінились або їх купівельна спроможність зменшилась в $\gamma_n / 100$

разів. Якщо ж $\gamma_n < 100$, то в поточному році купівельна спроможність грошей буде в $\gamma_n / 100$ разів вище, ніж у попередньому році. Перепишемо співвідношення (2) у вигляді:

$$\beta_n = 100 \times \gamma_n^{-1} \times \beta_{n-1}. \quad (3)$$

Формула (3) має циклічний характер і, якщо в ній послідовно задавати значення індексу

$n = 1, 2, \dots, r$, то отримаємо взаємно пов'язані співвідношення, у яких, послідовно виключаючи β_n через β_{n-1} , отримаємо формули для оцінки знецінення грошей у поточному році відносно базового року:

$$\begin{aligned} \beta_1 &= (100 / \gamma_1) \times \beta_0, \\ \beta_2 &= (100 / \gamma_2) \times \beta_1 = (100^2 / \gamma_1 \gamma_2) \times \beta_0, \dots, \\ \beta_r &= (100 / \gamma_r) \times \beta_{r-1} = (100^r / \gamma_1 \gamma_2 \dots \gamma_r) \times \beta_0. \end{aligned}$$

Вирази в круглих дужках характеризують величини знецінення грошей у поточному n -му році відносно базового року. Якщо позначити коефіцієнт знецінення грошей через κ_n , то на основі узагальнення вищенаведених співвідношень отримуємо таку залежність:

$$\kappa_n = 100^{-n} \times \prod_{i=1}^n \gamma_i,$$

де $n = 1, 2, \dots, r$, а Π — математичний символ, якій означає добуток послідовного ряду з n чисел або функцій. Зауважимо, що в нашому випадку $r = 5$ для проміжку часу 1991—1995 рр. і $r = 16$ для проміжку часу 1996—2011 рр., тобто розглядаємо 21-річний період незалежності України з 1991 р. по 2011 р. При цьому для першого проміжку часу за базовий рік прийнято 1990 р., а для другого — 1995 р.

У табл. 2 наведено: щорічні статистичні дані щодо індексу інфляції [12] за період, що розглядається; коефіцієн-

ти знецінення грошей за роками, які обчислено за вказаною вище формулою; реальні обсяги фінансування за джерелами надходжень, які обчислено шляхом поділу фактичного обсягу фінансування (табл. 1) на відповідний річний коефіцієнт знецінення грошей. У сьомому та восьмому стовпчиках таблиці приведено річні обсяги фінансування на 1 працівника і 1 наукового співробітника наукових установ НАН України.

З аналізу третього стовпчика табл. 2 бачимо, що в результаті гіперінфляції на кінець 1995 р. карбованець знецінився в 118,5 тис. разів порівняно з карбованцем 1990 р., і в Україні на зріла необхідність введення нової валюти, оскільки світова практика свідчить [10], що для "лікування" гіперінфляції керівництво держав проводять, як правило, грошову реформу, яка поєднується з системою консервативних заходів. Тому Указом Президента України від 25.08.1996 р. № 762/96 "Про грошову реформу в Україні" було введено нову валюту — гривню, вартість якої в 100 тис. разів більше вартості карбованця 1995 р. Однак вона в 1,185 разів менше вартості карбованця 1990 р. Тому для порівняння всіх показників періоду 1996—2011 рр. з відповідними показниками 1990 р. необхідно при подальших розрахунках помножити на 1,185 коефіцієнт знецінення грошей κ_n у табл. 2, який обчислено відносно базового 1995 р. Так ми «прив'язали» гривню до карбованця 1990 р., і тому всі подальші порівняння гривні з карбованцем 1990 р. будуть коректними. У табл. 2 результати розрахунків показників фінансування (стовпчики 4—8) наведено з урахуванням цього зауваження, а на рис. 2 показано їх динаміку за період, що розглядається.

Аналіз даних таблиці й рисунку показує, що загальний обсяг фінансу-

Таблиця 2

Реальний обсяг фінансування НАН України в 1990—2011 рр. з урахуванням інфляції

Роки	Індекс інфляції в % до попереднього року γ_n	Коефіцієнт знецінення грошей k_n	Обсяг фінансування з урахуванням інфляції				
			Усього	Загальний фонд	Спеціальний фонд	На одного працівника наукових установ	На одного наукового працівника наукових установ
			млн крб.	млн крб.	млн крб.	крб.	крб.
1990	100	1	538,10	243,10	295	11422,2	29322,65
1991	390	3,90	194,51	108,41	86,10	4116,85	11151,98
1992	2100	81,90	154,86	126,95	27,91	2852,29	8817,38
1993	10256	8399,66	26,51	20,76	5,75	521,89	1600,88
1994	501	42082,32	48,33	39,63	8,70	1033,55	3037,64
1995	281,7	118545,90	76,17	58,67	17,51	1747,79	5124,02
	%		млн грн	млн грн	млн грн	грн	грн
1996	139,7	1,40	99,92	83,06	16,87	2517,86	7244,69
1997	110,1	1,54	86,15	70,03	16,12	2277,60	6430,07
1998	120	1,85	77,00	62,99	14,01	2147,39	5918,44
1999	119,2	2,20	59,98	46,53	13,45	1723,29	4707,47
2000	125,8	2,77	83,80	53,56	30,24	2431,50	6651,12
2001	106,1	2,94	104,96	71,97	32,99	3016,31	7998,43
2002	99,4	2,91	120,27	86,35	33,92	3440,37	8962,13
2003	108,2	3,16	141,69	106,81	34,88	4032,85	10555,77
2004	112,3	3,55	222,49	164,72	57,77	5735,98	13915,37
2005	110,3	3,91	267,72	207,82	59,90	6831,24	16300,32
2006	111,6	4,37	293,66	231,32	62,34	7463,90	17466,23
2007	116,6	5,09	317,92	256,13	61,79	8088,76	16711,55
2008	122,3	6,23	340,20	276,36	63,84	8639,28	17166,09
2009	112,3	6,99	272,17	221,53	50,57	6925,97	13758,46
2010	109,1	7,63	279,20	231,79	47,41	7146,43	14057,89
2011	104,6	7,98	296,68	230,60	66,07	7710,85	15203,19

вання й загальний фонд держбюджету мають по три спільних мінімуми у 1993, 1999 та 2009 рр., які поступово зростали, а спецфонд має два спільних з ними мінімуми в 1993 та 1999 рр., але третій мінімум був у 2007 р. Крім того, показник загального фонду держбюджету має ще четвертий мінімум у 1991 р. Однак найменшого значення всі три показники мали в 1993 р. Так, реальний загальний обсяг фінансування діяльності НАН України в 1993 р. склав 26,51 млн грн., тобто зменшився в 20 разів порівняно з 1990 р., при цьому загальний фонд держбюджету змен-

шився майже в 12 разів, а спеціальний фонд — в 51 раз. Обсяги фінансування на одного працівника і одного наукового працівника наукових установ мають по три мінімуми в 1993, 1999 та 2009 рр. Найменшого значення ці два показники мали також у 1993 р. і дорівнювали відповідно близько 522 крб. та 1601 крб. Таким чином, порівняно з 1990 р. вони зменшилися відповідно у 21,9 і 18,3 раза. Саме в 1993—1994 рр. спостерігалось загострення кризових явищ в Україні.

Найбільшого значення всі вищезгадані показники мали в 2008 р., тобто

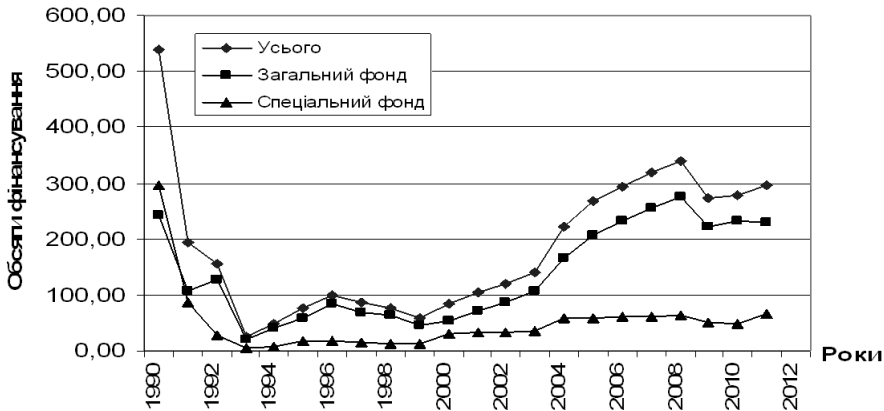

Рис. 2. Динаміка реальних обсягів фінансування НАН України (1990 — 1995 рр. — млн. грн., з 1996 р. — млн. грн)

на початку світової фінансово-економічної кризи. Так, реальний загальний обсяг фінансування дорівнював 340,2 млн грн, однак він залишився в 1,58 раза менше обсягу фінансування 1990 р.

Загальний фонд держбюджету складав 276,4 млн грн, що майже в 1,14 раза перевищує відповідний показник 1990 р., а спеціальний фонд дорівнював 63,8 млн грн, що в 4,62 раза менше аналогічного показника 1990 р. Тобто в самому благополучному році загальний фонд держбюджету перевищував спеціальний фонд в 4,36 раза. Однак, як відмічалось вище, у 1990 р. все було навпаки — надходження до спецфонду були в 1,21 раза більші, ніж фінансування з держбюджету.

Таким чином, проведений аналіз показав, що за роки незалежності України відбулися суттєві трансформаційні процеси в одному з найважливіших показників наукового потенціалу НАН України — фінансовому забезпеченні її діяльності, і дозволяє зробити такі висновки:

1. У період з 1991 по 1995 рр. фактичний обсяг фінансування (загальний фонд держбюджету + спеціальний фонд) НАН України щорічно зростав і в 1995 р. зріс майже в 12 тис. разів порів-

няно з 1991 р. При цьому фінансування з держбюджету зросло майже в 16,5 тис. разів, а надходження до спецфонду — лише в 6,2 тис. разів, тобто майже в 3 рази менше. З 1996 р. зазначена тенденція в основному зберігається і порушилася тільки в 1997, 1999 і 2009 рр., що пов'язано з посиленням кризових явищ у 1998—1999 та 2008—2009 рр.

2. За роки незалежності суттєво змінювалося співвідношення між спеціальним фондом і загальним обсягом фінансування. Так, питома вага надходжень до спецфонду зменшилась з 55 % у 1990 р. до 17 % у 1996 р., тобто понад у 3 рази. У подальші роки цей показник залишився в середньому на рівні 22 %. При цьому, якщо в 1990 р. надходження до спецфонду в 1,2 раза перевищували надходження з держбюджету, то в наступні роки фінансування з держбюджету значно перевищують надходження до спецфонду. Це свідчить, з одного боку, про бажання керівництва держави і Президії НАН України в ці тяжкі кризові часи зберегти науковий потенціал країни, а з другого — про низький рівень наукоємності виробництва нашої країни в умовах переформування форм власності і структурної перебудови еко-

номіки України шляхом її орієнтації на розвиток сировинно-видобувних галузей промисловості.

3. У періоди посилення кризових явищ в Україні в 1993—1994 та 1998—1999 рр. частки загального обсягу фінансування, фінансування з держбюджету та спецфонду в ВВП України зменшувались, досягаючи мінімальних значень у 1993, 1995 та 1999 рр., при цьому найменших показників вони досягали в 1999 р., коли їх значення були майже в 2,7, 1,6 та 6,5 раза менше відповідних показників 1990 р. У період після 1991 р. ці показники досягали максимальних значень в 2005, 2006 та 2004 рр. При цьому значення частки загального обсягу фінансування й частки спецфонду залишились менше їх значень 1990 р. відповідно в 1,15 і 2,53 рази, а частка фінансування з держбюджету, навпаки, в 1,5 раза перевищила відповідний показник 1990 р. Після 2006 р. намітилась стійка тенденція до їх поступового зменшення, що свідчить про вплив світової фінансово-економічної кризи, пік якої припав на 2008—2009 рр.

4. Аналіз фактичних обсягів фінансування НАН України не відображає повною мірою реальний стан фінансового забезпечення її діяльності, бо не враховує інфляційні процеси, що активно відбувалися в кризові періоди незалежності України, особливо на початку 90-х рр. минулого століття. З цією метою запропоновано можливу методику для обчислення реального обсягу фінансування НАН України шляхом визначення коефіцієнту знецінення грошей через індекс споживчих цін відносно базового періоду, за який прийнято 1990 р.

5. Врахування інфляції через індекс споживчих цін (ІСЦ) суттєво змінив

картину обсягів фінансування НАН України за роки незалежності. Якщо на початку 90-х рр. фактичне фінансування щорічно зростало (п.1), то реальне фінансування різко зменшувалось і в 1993 р. досягло найменшого значення. Загальний обсяг фінансування за цей період зменшився в 20 разів порівняно з 1990 р., при цьому загальний фонд держбюджету зменшився майже в 12 разів, а спеціальний фонд — в 51 раз. Це цілком корелює зі значенням індексу споживчих цін кризового 1993 р., яке досягло в цей рік найбільшого значення 10256 %. У цьому ж році реальні обсяги фінансування на одного працівника і одного наукового працівника наукових установ НАН України склали відповідно близько 522 крб. і 1601 крб., що в 22 та 18 разів менше відповідних показників 1990 р. При цьому кількість працюючих у наукових установах у 1993 р. була в 1,078 раза більше, а кількість наукових працівників — у 1,075 раза менше відповідних показників 1990 р.

6. Запропонована авторами методика врахування інфляції через визначення коефіцієнту знецінення грошей відносно базового періоду, зокрема 1990 р., з використанням індексу споживчих цін цілком задовільно відображає реальну картину фінансування НАН України, а періоди його спаду досить добре корелюють з періодами загострення кризових явищ в Україні в 1993—1994, 1998—1999 та 2008—2009 рр. Це свідчить, що в Україні на відміну від інших країн (США, країни ЄС, Росія), наука не сприймається владою як антикризовий фактор, ефективне використання якого є необхідною умовою попередження й подолання економічних криз.

1. Оноприенко В.И. Науковедение: поиск системных идей / В.И. Оноприенко. — К.: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. — 288 с.
2. Булкін І.О. Деякі особливості структурної динаміки міжсекторальних ресурсних потоків в науковій системі України / І.О. Булкін // Наука та наукознавство. — 2009. — № 1. — С. 90 — 116.
3. Грачев О.О., Етоков В.І. Застосування наукометричного методу до аналізу актуальних проблем академічної науки / О.О. Грачев, В.І. Етоков // Наука та наукознавство. — 2005. — № 4. Додаток. — С. 96 — 104.
4. Малицкий Б.А. Проблемы трансформации науки и инновационного развития в условиях радикальных социально-экономических преобразований / Б.А. Малицкий // Матеріали Міжнародного симпозиуму “Наука та технології в умовах реформування економіки: проблеми комерціалізації, підприємництва і інноваційного менеджменту” (16 — 19 жовтня 1996 р.). — Київ, 1997. — С. 4 — 8.
5. Попович О.С. Структурні зміни кадрової складової наукового потенціалу України (1995 — 2009) / О.С. Попович // Наука та наукознавство. — 2011. — № 1. — С. 26 — 33.
6. Романов К.К. Особливості трансформаційних процесів у діяльності дослідно-виробничої бази НАН України за період з кінця 80-х років минулого століття / К.К. Романов // Наука та наукознавство, 2006, № 4. Додаток. — С. 185 — 193.
7. Звіти про діяльність Національної академії наук України: у 2-х ч. / НАН України. — К.: Наук. думка. — Вип. за 1990 — 2000 рр.
8. Звіти про діяльність Національної академії наук України: у 2-х ч. — К.: Вид. дім “Академперіодика” НАН України. Вип. за 2001 — 2011 рр.
9. Валовий внутрішній продукт України (1990 — 2011 рр.). — [Електронний ресурс]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm.
10. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. — К.: Вища шк., 1995. — 471 с.
11. Номинальный и реальный ВВП. Индексы цен. — <http://www.ereport.ru/articles/macro/macro06.htm>.
12. Индекс инфляції в Україні 1991 — 2011 рр. — [Електронний ресурс]. URL: <http://profmeter.com.ua/Encyclopedia/detail.php?ID=875>.

Одержано 01.02.2013

О.А. Грачев, В.И. Етоков

Анализ трансформационных процессов в финансовом обеспечении НАН Украины

Исследованы трансформационные процессы в финансовом обеспечении деятельности НАН Украины в годы независимости (1991—2011 гг.) на основе анализа фактических объемов ее финансирования, а также реальных объемов, полученных путем учета инфляционных процессов, произошедших в Украине за эти годы, с использованием индекса потребительских цен и коэффициента обесценивания денег.